

Tsolyk Natalay. Literal transformation of Cossacks images in the «Ukrainian school» of Polish Romanticism style. The paper analyzes the evolution of the Cossacks images in the «Ukrainian school» poetry of Polish Romanticism. Outlook study – present and future of Cossack image in Polish poetry of the romantic period is given. The image of the Cossacks was common and popular in the Polish literature in the first half of the XIX century. It became a kind of ideological center for all members of the school. The implementation of a variety of Cossack images in Polish romantic poetry by the «Ukrainian school» in typological comparison is examined. It was found that the Cossacks image is characterized by some relativity such as Cossack-Warrior, Knight, rebel, characternik, and music etc. The ideas of Cossacks and their role in the state formation by the representatives of this school are studied. Hardened stereotypes of Cossacks image in the «Ukrainian school» poetry are highlighted in context and on the basis of the opposition «friend» or «foe».

Key words: Romanticism, «Ukrainian school», Cossack image, opposition «friend» or «foe», stereotype.

УДК 821.161.2.09

Сергій Чуй

ВІРШУВАННЯ ВАСИЛЯ СЛАПЧУКА В КОНТЕКСТІ ЕВОЛЮЦІЇ ЙОГО ТВОРЧОСТІ

У статті розглянуто вірші Василя Слапчука за хронологічним порядком виходу поетичних збірок. Предмет дослідження – еволюція віршувальної системи поета. Звернено увагу на метрику, ритміку, строфіку, частково – на риму. Визначено характер і способи взаємодії класичних і некласичних віршів. На класичній поезії відбилосся захоплення поета верлібрами, що дало змогу експериментувати й урізноманітнювати класичний вірш. Вплив класичного віршування на некласичні поезії виявився у їхньому поділі на строфи, спорадичній римі, поліметричних композиціях (різні системи віршування в одному вірші).

Ключові слова: система віршування, метр, ритм, стопа, рима, строфа.

Постановка наукової проблеми та її значення. Василь Дмитрович Слапчук – волинський поет, прозаїк, літературний критик, відомий не лише в Україні, а й у світі. Але для нас він насамперед поет. Незважаючи на те, що це ім'я порівняно нове в літературі, поезія Василя Слапчука вже стала помітним явищем у літературному процесі кінця ХХ – початку ХХІ ст. За двадцять років творчості він подарував світові дванадцять збірок поезії. Поетична спадщина письменника активно досліджується. Проте на сьогодні в українському літе-

ратурознавстві немає жодних досліджень віршувальної системи Василя Слапчука. Отже, це питання актуальне.

Мета статті – простежити характер і способи взаємодії класичного й неklasичного віршування за хронологічним порядком виходу поетичних збірок Василя Слапчука (на основі книги «Вибране» [7]).

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Хоча Василь Слапчук сприймається передусім як поет-постмодерніст, проаналізувавши перші збірки поезії, ми побачимо, що данину традиції він теж віддав. Майже всі поезії першої збірки («Хлібний чоловічок», 1991) написані чотиристопним ямбом, але вони не одноманітні за звучанням. Автор урізноманітнює ямбічні ритми різним розміщенням пірихіїв. У більшості творів чоловічі та жіночі рими чергуються у різній послідовності:

Дим цигарковий шкріб легені...	U U U —' U —' U —' U
Чи знає той військовий геній,	U —' U —' U —' U —' U
Що посилає їх сюди,	U U U —' U —' U —'
Як виїдає очі дим? [7, с. 17].	U U U —' U —' U —'

Війна диктує нам закони,	U —' U —' U —' U —' U
Ми їх зречемося колись.	U —' U —' U U U —'
У небі Місяць, мов ікона,	U —' U —' U —' U —' U
На нього тихо помолись [7, с. 18].	U —' U —' U U U —'

Неначе вишні роздушив –	U —' U —' U U U —'
На гімнастерці плями крові.	U U U —' U —' U —' U
Пробило груди юнакові –	U —' U —' U U U —' U
Душман їх чергою прошив [7, с. 19].	U —' U —' U U U —'

Я мав би зараз ремесло	U —' U —' U U U —'
І не писав би, мабуть, віршів.	U U U —' U —' U —' U
І все ж, вважаю, повезло	U —' U —' U U U —'
Мені. Могло все бути й гірше [7, с. 25].	U —' U —' U —' U —' U

Василь Слапчук не випадково обрав саме ямб, адже з усіх віршових розмірів він «найбільш ліричний, найбільш задушевний, пристосований для потреб і сугестивного (спонтанного) самовиразу митця, і для медитації, ліричного роздуму» [5, с. 172]. Рядки цих віршів тривожать, змушують замислитися про цінність людського життя, викривають відразливу сутність війни.

На сторінках другої книжки поезій Василя Слапчука – «Німа зозуля» (1994) – можна простежити, як автор поєднує традиції та новаторство. Майже усі її вірші класичні, з віршових розмірів

переважає чотиристопний ямб. Проте, хоча це й поодинокі зразки, у збірці знаходимо дольник, акцентний вірш, верлібр.

Урегульованим дольником написаний вірш «Не кожен, хто вбив людину...»:

Не кожен, хто вбив людину –	1 — 2 — 1 — 1
вбивця.	— 1
Але кожна вбита людина –	2 — 1 — 2 — 1
вбита [7, с. 36].	— 1

Привертають увагу другий і четвертий рядки, які суттєво змінюють звучання вірша. Автор оточує їх досить великими паузами. Коли ми читаємо другий рядок, то, зупинившись, задумуємося: чи справді це так, чому не кожного, хто вбив людину, можна називати вбивцею. Виокремивши слово «вбивця», поет викликає у нас сумнів. Останній рядок посилює це відчуття.

«Якщо вистрілити в людину...» – акцентний вірш. Поет постає перед вибором, показує три дороги. Вибір важкий, короткі рядки створюють відчуття внутрішньої напруги:

Якщо вистрілити в людину –	1 — 0 — 4 — 1
вона помре.	1 — 1 —
Якщо просто вистрілити –	1 — 0 — 1 — 3
вона злякається.	1 — 1 — 2
Якщо не стріляти зовсім –	1 — 2 — 1 — 1
самому страшно [7, с. 35].	1 — 1 — 1

У цій поезії стопа втратила своє значення, маємо хаотичне поєднання різних стоп. Автор шукає інший спосіб упорядкування віршової мелодії – тут ритм утворюється повторами слів.

І, нарешті, «Що таке війна?...» – верлібр. Василь Слапчук має що сказати про війну, але це питання навіяло тяжкі роздуми. Тому він намагається зробити паузу після другого рядка якомога довшою – рядок короткий, закінчується трикрапкою:

Що таке війна?	— 1 — 1 —
Я був і знаю...	1 — 1 — 1
Але про це вам краще	1 — 1 — 1 — 1
розповість моя мама [7, с. 44].	2 — 1 — 0 — 1

Вплив класичної традиції на ранніх етапах творчості досить сильний. Так, перші два рядки ще звучать як класичні, а вже у двох останніх відчутна прозова інтонація.

Збірка поета «Трикнижжя Явіна: максими і простотаки» (1996) вже цілком написана неklasичним віршем. Книга складається із трьох частин: «Вранішні приповіді», «Притчі ополудні», «Вечірні про-роцтва». Перший і третій цикли – короткі, дво-, чотирирядкові вірші, другий – довгі верлібри. Виходить ніби обрамлення: ополудневі історії узагальнених людей (персонажі – чоловік і жінка) оточені короткими сентенціями, спочатку – ніби настановами, в кінці – пророцтвами, які базуються на тому, що люди не слухають жодних повчань і живуть так само.

У збірці вперше з'являються вірші без розділових знаків:

склянка з молоком падала зі столу
висолопивши
довгого білого язика
кілька дрібних краплин
втрапили хлопчикові на рукав
він струсив їх і вийшов з кімнати [7, с. 55].

Це верлібр. Автор розповідає про маленького хлопчика, який часто чує від дорослих «він», тому й називає себе «ЯВІН».

Здавалося, з цією збіркою поет знайшов свою неповторну інтонацію, і більше не повернеться до класичного віршування. Але це не так.

Уже в наступній збірці – «Мовчання адресоване мені» (1996) – знаходимо цикли з класичними віршами («Бурштин із твого голосу»). Серед силабо-тонічних метрів звично домінує чотиристопний ямб, але спостерігається більше розмаїття ритмів. Книга переважно верліброва, та у ній представлені всі неklasичні форми.

Так, дольником написана поезія «Одні літають в космос...»:

Одні літають в космос.	1 — 1 — 1 — 1
Другі літають з вікон.	— 2 — 1 — 1
Треті просто літають.	— 1 — 2 — 1
Для перших – це робота.	1 — 1 — 1 — 1
для других – вихід.	1 — 1 — 1
Для третіх – найвища	1 — 2 — 1
форма самооблуди.	— 4 — 1
Боже, не став мене	— 2 — 1 —
перед вибором [7, с. 100].	— 1 — 2

Схема виглядає досить гармонійно, якби не суттєве порушення міжктового інтервалу в останньому рядку другої строфи. Таким

чином автор привертає увагу до слова «самооблуда», застерігаючи від такого вибору.

Назву книзі дав вірш «Від дівчини з волоссям кольору соломи...».

Це тактовик:

Від дівчини з волоссям	1 — 3 — 1
кольору соломи,	— 3 — 1
гречки та вівса,	— 3 —
котра живе за межами	1 — 1 — 1 — 2
чужого розуміння	1 — 3 — 1
і виклала з очей,	1 — 3 —
які стрічалися з її очима,	1 — 1 — 3 — 1 — 1
мозаїку прозріння	1 — 3 — 1
на тильнім боці неба,	1 — 1 — 1 — 1
а всі її слова	1 — 1 — 1 —
поміряно в каратах,	1 — 3 — 1
чекаю жайвора,	1 — 1 — 2
аби приніс її мовчання,	1 — 1 — 1 — 1 — 1
що адресоване мені	3 — 3 —
від дівчини,	1 — 2
котра не любить телефонів [7, с. 86].	1 — 1 — 3 — 1

У вірші змальовано романтичний образ дівчини. Поділ на рядки тут створює особливе звучання. З кожним рядком автор ніби додає нових рис портретові. Коли ми читаємо другий рядок, у нашій уяві постає білявка. Та вже в наступному рядкові цей образ іронізується. Він не вкладається у чийсь мірки, але є близьким для ліричного героя. Очі цієї дівчини викликають якесь осяяння, прозріння, але в той же час воно розпадається на фрагменти, наче мозаїка, воно невловиме, це лише якась мить. Її слова дуже цінні, але дівчина мовчить.

«Якогось дня мені конче захотілося...» – акцентний вірш:

Якогось дня мені конче захотілося
бути тобі потрібним,
як щось таке,
без чого людина неспроможна жити,
я прагнув стати:
твоїм хлібом,
твоєю водою,
твоїм повітрям... [7, с. 94].

Така форма наближує мову вірша до простого висловлювання. Яскраво звучить щирий, природний авторський голос.

Цикли «Жебракування», «Міазми», «Вірші про зайців» – верлібри без розділових знаків.

Збірка «Укол годинниковою стрілкою» (1998) неklasична. Проте у ній трапляються винятки (як-от поезія «Живемо так, що ні сестри...»), написана ямбом).

Серед неklasичних форм домінує верлібр.

Цикл «Брат братові сторож» – це довгі верліброві історії з життя автора.

Цикл «Звичайні дивацтва» – притчеві верлібри, де знову узагальнені персонажі: чоловік, жінка, сусід, хлопчик.

Цикл «Віршизи» – короткі сентенції, афоризми, іронічне тлумачення теми поета і поезії.

Я нині вільний,
як верлібр,
якому сниться рима [7, с. 173].

Автор звільнився від будь-яких обмежень або заборон, так само, як і верлібр. Рима – протилежність верлібру, вона не дає свободи, а навпаки, ставить у рамки. І от парадокс: вона з'являється йому у сні. Ми відчуваємо тонкий гумор автора. Верлібр марить римою, це для нього недосяжний ідеал, про який можна лише мріяти.

У збірці «Крапка зсередини» (2000) автор знову будує образ опосередкованого «Я». Ліричний герой зберігає той погляд на світ, який був властивий поету в дитинстві і який він мусить зберігати дотепер, щоб залишатися поетом. У Василя Слапчука дитячий і поетичний погляди на світ збігаються. Дитяча простота, безпосередність виступає мірилом цінностей, і автор намагається віднайти у собі того хлопчика, щоб, з одного боку, спробувати з його погляду визначити цінності людського життя, а з іншого – пізнати себе колишнього. Збірка верліброва. Показово, що ряд віршів, подібно до класичних, зберігає поділ на строфи.

На сторінках збірки «Навпроти течії трави» (2001) межують цикли з переважно класичних («Криниця без вікон», «Господар жайворонків») і неklasичних віршів («Канонада слів», «Вулик Батьківщини»).

Автор із класичних віршових розмірів укотре обрав ямб, проте наявна схильність до урізноманітнення будови рядка різностоповиками:

Кричать мені: стріляй, придурку,	U — U — U — U — U
бо втече.	U U —
І я б застрілив чурку,	U — U — U — U
та сіла пташка на плече [7, с. 249].	U — U — U U U —

Людьми пропах	U —' U —'
і світом. Світом, а не світлом вчений.	U —' U —' U U U —' U —' U
Ніч б'є у пах	U —' U —'
і вивертає душу, мов кишені [7, с. 275].	U U U —' U —' U —' U —' U
Ген-ген над дахом ворон криче,	U —' U —' U —' U —' U
та це не твій політ.	U —' U —' U —'
Зозуля накувала літ	U —' U U U —' U —'
й не зна тепер, куди подіти здачу [7, с. 276].	U —' U —' U —' U —' U —' U

Як бачимо, Василь Слапчук намагається використати максимально можливу кількість метро-ритмічних форм. Дуже часто автор оповідає багатостопним ямбом – і такі його вірші звучать майже епічно.

Некласична поезія книги переважно верліброва.

У збірці «Сучок на костурі подорожнього» (2002) теж багато класичних віршів, переважно чотири- і п'ятистопних ямбів. Та все ж домінують некласичні, переважно верлібри.

Ритми збірки урізноманітнюються за рахунок уведення у вірш діалогу:

Гукає хлопчик: – Тату, тат!	U —' U —' U —' U —'
Дивись угору:	U —' U —' U
там риби з вирію летять.	U —' U —' U U U —'
Напевно, з сорок [7, с. 333].	U —' U —' U

У книзі багато поліморфних конструкцій. Так, в одній поезії автор може поєднувати класичні рядки з некласичними:

Зерно гірчичне –	U —' U —' U
мірило віри.	U —' U —' U
Птахи мовчать.	U —' U —'
У дзьобиках	U —' U U
зернята затиснуті –	U —' U U —' U U
на вибір пропонують:	U —' U U U —' U
чоловіче,	U U —' U
насінням яких квітів	U —' U U —' —' U
любов мірятимеш? [7, с. 306].	U —' —' U U U

Збірка «Солом'яна стріха Вітчизни» (2003) некласична.

Цикли «Зламана гілка верби», «Правда старої криниці» – довгі строфічні верлібри. Ця форма дала поетові змогу відобразити різючі зміни в ментальності українців: духовний розпад, втрату історичної пам'яті, занепад національного духу.

Цикл «Україніана» – афористичні верлібри. Василь Слапчук у комічній формі показує характерні риси українців, демонструючи вдумливий і глибокий національний критицизм.

Цикл «Козакування» – верлібри без розділових знаків. Знову ж, автор іронізує. Вірші звучать як згадка про козацтво, від якого залишилася лише зовнішня форма, атрибутика, що уже не відповідає внутрішньому змісту.

У верлібровому циклі «Зустрічі з Котигорошком» автор намагається з'ясувати ментальність типового українського чоловіка. Як і більшість персонажів Василя Слапчука, Котигорошко – персонаж іронічний.

Збірка «Так!» (2004) представлена у «Вибраному» лише п'ятьма творами, один із них – верлібр, решта – класичні (п'ятистопні ямби).

Книжка «Дванадцять ню» (2005) переважно верліброва, хоча знаходимо всі неklasичні форми. В окремі цикли («Сорок тисяч Гамлетів», «Розстріляні штани», «Мисливець без рушниці», «Трави простирадл») вкраплюються класичні вірші, написані переважно чотири- і п'ятистопним ямбом.

Остання збірка поета «Новенький ровер старенького пенсне» (2007) присвячена Павлу Тичині. Її вірші – неklasичні, домінують верлібри.

Перша частина розповідає про юність Тичини, його захоплення книгами, перші поетичні спроби, перше кохання. Автор схоплює в образі Тичини кілька показових рис і малює дуже живий портрет. Яскравий образ раннього поета створює поезія «Сміється стежка...», написана дольником:

Сміється стежка	1 — 1 — 1
поміж трав.	— 1 —
Тичинині босі ноги	1 — 2 — 1 — 1
землю лоскочуть.	— 2 — 1
Метелик? – здоров!	1 — 2 —
Ромашці тихо: здрастуй.	1 — 1 — 1 — 1
Ромашка: хто ти?	1 — 1 — 1
Тіні дерев	— 2 —
перед поетом	— 2 — 1
на коліна падають,	2 — 1 — 2
генія прославляють [7, с. 505].	— 4 — 1

У другій частині збірки Василь Слапчук показує, як ідеологічні рамки знищують у людині поета. Для автора важлива психологія тих змін, які відбувалися з поетом. Звичайно, вони не могли не відобразитися на якості віршів:

Не траплялося такого,	2 — 3 — 1
щоб він сказав щось	1 — 1 — 1
не подумавши.	2 — 2
А от писати казна-що	3 — 1 — 1 —
доводилося [7, с. 527].	1 — 3

Раніше Тичина старанно «вирощував» поезію, і вона буйно цвіла, вона була живою, а тепер занепала:

Колись, бувало, Тичина	1 — 1 — 2 — 1
встромить у землю	— 2 — 1
олівця —	2 —
і той одразу ж коріння пускає,	1 — 1 — 2 — 2 — 1
гіллям розгалужується,	1 — 2 — 3
цвітом рясним уквітчується,	— 2 — 1 — 3
а тепер	2 —
посадить дерево,	1 — 1 — 2
а воно	2 —
стирчить кілочком із землі,	1 — 1 — 3 —
і навіть пес прибудний	1 — 1 — 1 — 1
біля нього не спиниться,	— 1 — 2 — 2
щоб лапу задерти [7, с. 534].	1 — 2 — 1

Обидва вірші – тактовики. Це не дуже поширена в українській поезії форма. Та для Василя Слапчука вона виявилася досить плідною.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Для творчості Василя Слапчука характерні дві системи віршування – класична й неklasична. Спочатку спостерігається ніби коливання, вибір між двома системами: перші дві збірки класичні (за винятком кількох поезій у другій), третя – повністю неklasична. Але в інших збірках (окрім останньої, цілком неklasичної) ми бачимо поєднання двох систем, які впливають одна на одну.

Класичний і неklasичний вірші автор часто розмежовує відповідно до циклів.

Серед класичних розмірів переважає чотири- і п'ятистопний ямб. Василь Слапчук урізноманітнює його за рахунок пірихіїв і спондеїв,

усічених рядків, поєднання різностопних рядків, уведення у вірш діалогу.

Поет експериментує з різними розмірами і строфами, намагається використати максимально можливу кількість метро-ритмічних форм. Він модернізує поезію, у звичні для нас форми додає щось своє, якусь родзинку.

Домінує в усій творчості Василя Слапчука верлібр. Окрім верлібрів, трапляються інші форми неklasичного вірша: дольник, акцентний вірш. Плідною для автора виявилася і така не дуже поширена в українській літературі віршова форма, як тактовик.

Верлібри Василя Слапчука дуже різноманітні, відрізняються обсягом (від дворядкових до довгих, на кілька сторінок), образами (в одних багато тропів, в інших немає зовсім), стилем (експресивні, ліричні, іронічно-епічні), а також жанровою своєрідністю.

Таким чином, еволюція віршувальної системи Василя Слапчука полягає у тому, що він формує власний поетичний голос на взаємодії двох віршувальних систем. При тому, що кількісно переважає верлібр, не можна не зауважити важливого місця класичної системи віршування. Мелодійний класичний вірш супроводжує ліричну тему, вірші про кохання, ті твори, де авторське «я» найбільш щире і відверте. Коли ж поет одягає якусь маску, грає роль, особливо із сатиричним підтекстом, з'являється вільна форма. Але і в неklasичних віршах можна помітити вплив класичного віршування: поділ на строфи, спорадична рима, поліметричні композиції (різні системи віршування в одному вірші). Звісно, на класичних віршах, у свою чергу, відбилосся захоплення поета верлібрами, що дозволило експериментувати й урізноманітнювати класичний вірш.

Детальніші віршознавчі дослідження поезії Василя Слапчука дадуть цілісне, синтетичне уявлення про його віршування як певну систему, якій властиві як традиційні риси, що протягом двох століть склалися в українській поезії, так і специфічні, які визначили власний стиль поета.

Джерела та література

1. Баран Є. Еволюція поетичного мислення Василя Слапчука / Євген Баран // Вісн. Львів. ун-ту ім. І. Франка. Серія філологічна. – Львів, 2007. – Вип. 39, ч. 1. – С. 256–260.
2. Григоровська-Уманець С. Нью в художньому світі В. Слапчука / Світлана Григоровська-Уманець // Волинь філологічна: текст і контекст. – Луцьк, 2008. – Вип. 5. – С. 163–170.

3. Кодак М. Сходінками поетичної свободи / Микола Кодак // Київ. – 2002. – № 6. – С. 156–167.
4. Колошук Н. Поезія Василя Слапчука крізь призму еволюції ліричного героя (на матеріалі перших збірок) / Надія Колошук // Філологічні студії : наук. часопис. – Луцьк, 2001. – № 2. – С. 3–10.
5. Моклиця М. Вступ до літературознавства : навч. посіб. / Марія Моклиця. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. – 468 с.
6. Оляндер Л. К. Трикнижжя Василя Слапчука «Птах з обпаленим крилом» як єдине художнє ціле / Л. К. Оляндер // Мова і культура : наук. журн. – К., 2003. – Вип. 6. – Т. 6, ч. 2. – С. 13–19.
7. Слапчук В. Вибране : поезії / В. Слапчук ; [ред.-упоряд. П. Коробчук ; передм. Є. Барана]. – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2011. – 584 с.
8. Слапчук В. Між шляхом воїна і дао : есеї, інтерв'ю / В. Слапчук. – Луцьк : Терен, 2011. – 308 с.

Чуй Сергей. Стихосложение Василия Слапчука в контексте эволюции его творчества. В статье рассматриваются избранные сочинения Василия Слапчука в хронологическом порядке выхода поэтических сборников. Предметом исследования является эволюция системы стихосложения поэта. Внимание уделено метрике, ритмике, строфике, частично – рифме. В статье определены характер и способы взаимодействия классических и неклассических стихов. Классическая поэзия отражает увлечение поэта верлибрами, что позволило ему экспериментировать и разнообразить классические стихи. На неклассической поэзии сказалось влияние классической, проявившееся в ее разделении на строфы, в рифме, полиметрических композициях (разные системы стихосложения в одном тексте).

Ключевые слова: система стихосложения, метр, ритм, стопа, рифма, строфа.

Chuy Sergiy. Vasyl Slapchuk's system of versification in the context of the evolution of his creative activity. The article is dedicated to the latest collection of Vasyl Slapchuk's poems. It represents all stages of his creative activity in chronological order. The subject of the study is the evolution of the poet's versification system. The author pays attention to the metrics, rhythmic, versification and partly to the rhyme. The article shows the character and ways of interacting of classical and non-classical poetry. The author's interest to free verse is reflected in the character of classical poetry. It helped him to make an experiment and diversify the classical poems. The non-classical verse was influenced by the classical poetry: the division into stanzas, sporadic rhyme, polymetric composition (different systems of versification poetry in one poem).

Key words: system of versification, meter, rhythm, foot, rhyme, stanza.